Socialutskottets betänkande

1981/82: 28

om en utredning om ett informationssystem om levnadsförhållandena för barn och ungdom, m. m.

Motionsyrkanden

I motion 1980/81: 1251 av Olof Palme m. fl. (s) hemställs, såvitt här är i fråga (yrkandena 1 och 2),

1. att riksdagen hos regeringen begär en utredning om ett informationssystem om barns levnadsförhållanden och förstärkning av forskningsresurser i enlighet med vad som anförts i motionen,

2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om åtgärder inom barnhälsovården m. m.

Yrkande 4 i motionen har behandlats i utskottets betänkande SoU 1980/81: 40 (p. 1) och yrkandena 3 och 5 i utskottets betänkande SoU 1981/82: 1.

I motionen behandlas frågor rörande barn och ungdom. Betänkandet behandlar de delar som rör upprättandet av ett informationssystem om barns levnadsförhållanden och åtgärder inom barnhälsovården. Som exempel på sådana åtgärder nämner motionärerna barnhälsovårdens utveckling, ökad barnkunskap i utbildningen av bl. a. sjukvårdspersonal, uppföljning av föräldrautbildningen, information och stöd till gravida missbrukare och registreringen av barnolycksfall.

Motionärerna framhåller att man i stort kan hävda att svenska barns hälsotillstånd i dag är utomordentligt gott och att dagens ungdom i genomsnitt är mycket öppnare, kunnigare och mer självständig än tidigare generationers. Motionärerna pekar emellertid också på att det finns negativa drag i samhällsutvecklingen – av mer långsiktig karaktär – och att dessa måste uppmärksammas. Som exempel på dessa nämns bl. a. osäkerhet om föräldrarollens innebörd, begränsad tid för föräldrarna för vård av och umgänge med sina barn, den ökande skilsmässofrekvensen, alkoholproblemet och narkotikamissbruket, boendesegregation och en stark kommersialisering av fritiden för barn och ungdomar.

I följande avsnitt lämnas en närmare redovisning för motionärernas motivering för de i detta betänkande redovisade yrkandena.

Informationssystem om levnadsförhållandena för barn och ungdom, m. m.

Motionen

Motionärerna anser att regeringen bör utreda frågan om ett informationssystem om barnens levnadsförhållanden och förstärkning av forskningsresurserna härför. I motionen sägs att en systematisk och kontinuerlig uppföljning av barns fysiska och psykiska hälsa med hänsyn till objek-

tiva och subjektiva hälsobegrepp och insatta i ett socialt sammanhang helt saknas. En sådan fortlöpande kartläggning av barns hälsa och välfärd är enligt motionärerna av vital betydelse som underlag för en aktiv och rättvis barn- och familjepolitik.

Motionärerna menar att vad som behövs är en tvärsnittsundersökning av barns hälsotillstånd och levnadsvillkor för att man skall kunna observera förändringar i dessa avseenden över tiden. Vilka "hälsovariabler" som skall ingå och vilka barn som skall undersökas bör enligt motionen bli föremål för noggranna överväganden, men proceduren bör kunna genomföras på ett ganska enkelt och samtidigt pålitligt sätt, tror man. Särskild uppmärksamhet bör ägnas åt särskilt utsatta grupper, t. ex. kroniskt sjuka och handikappade barn.

De många mindre undersökningar som gjorts på olika sätt vid olika tidpunkter gör det enligt motionärerna inte möjligt att annat än i begränsade avseenden få uppgifter som möjliggör en kvalitativ bedömning av utvecklingen av barns levnadsförhållanden över en längre tidsperiod. Med barnens villkor avses inte att man skall följa enskilda barns utveckling utan att man skall få ett underlag om barnkollektivets utveckling i skilda avseenden.

Motionärerna tänker sig att man kan ha en löpande redovisning från förlossningen, 4-årskontrollen, vid inträdet i förskolan och skolan och vid utträdet ur grundskolan i 16-årsåldern och kanske någon gång däremellan under grundskoletiden.

Remissyttranden m. m.

Över frågan om informationssystem och förstärkning av forskningsresurser har socialstyrelsen, statistiska centralbyrån, datainspektionen, skolöverstyrelsen, delegationen för social forskning och barnmiljörådet yttrat sig. Därutöver har Svenska barnläkarföreningen inkommit med en skrivelse, där man bl. a. tar upp denna fråga.

Socialstyrelsen finner det ytterst angeläget att man utreder möjligheterna att dels få till stånd ett löpande informationssystem om barns och ungdomars levnadsförhållanden, dels förbättrar kvaliteten i data som samlas in vid barns kontakter med olika samhällsinstitutioner. I yttrandet tar man upp att befintligt informationssystem – exempelvis det arbete som utförs av statistiska centralbyrån – kan kompletteras och byggas ut. Socialstyrelsen anger vissa möjligheter att göra förbättringar när det gäller insamlingen av data inom socialsektorns område men anser att det bör undersökas vilka möjligheter till förbättringar i statistikföringen som finns.

Socialstyrelsen anser vidare att det är väsentligt att det skapas tillräckliga resurser för forskning och kvalificerat utredningsarbete när det gäller frågor av mera övergripande eller långsiktig karaktär inom barnomsorgen där bristerna är stora i dagens läge. Även barnomsorgsområdet i vidare bemärkelse anser man bör bli förmål för specialstudier med sikte på den

kvalitativa aspekten. Som exempel nämner man frågor som rör barn som vistas i familjehem eller hem för vård eller boende, kroniskt sjuka barn, handikappade barn och invandrarbarn. Även ungdomens särskilda situation bör enligt socialstyrelsen bli föremål för forskning och utvecklingsarbete.

I *statistiska centralbyråns* (SCB) yttrande konstateras att statistik som avser att särskilt beskriva barnens förhållanden i stor utsträckning saknas. Härefter redovisas olika typer av statistik som berör barn. I första hand nämns den s.k. socialtjänststatistiken, vilken omfattar barn för vilka beslutats om insatser enligt barnavårdslagen, barn i fosterhem och barn i ungdomsvårdsskolor, liksom uppgifter om barn i barnomsorgen, dvs. i förskola, familjedaghem och fritidshem.

På grundval av SCB:s undersökningar av vuxnas (åldrarna 16–74 år) levnadsförhållanden (den s.k. ULF-undersökningen) har en sammanställning som belyser bakgrunden till barnens levnadsförhållanden i form av föräldrarnas levnadsvillkor utarbetats.

Även statistik som rör ungdomar har av SCB sammanförts i en särskild publikation. Samma sak har gjorts beträffande gruppen invandrare.

SCB nämner också att det i nuläget finns ett flertal statistikgrenar där barn ingår som delpopulation. Som exempel nämns folk- och bostadsräkningarna, arbetskraftsundersökningarna, statistiken över hushållens inkomster och undersökningarna av levnadsförhållanden.

SCB anför slutligen.

Mot ovan angivna bakgrund vill SCB vad gäller motionens förslag om en utredning om ett informationssystem om barns levnadsförhållanden förorda en närmast pragmatisk ansats enligt följande modell

a) Genomgång av befintlig statistik hos SCB och hos andra myndigheter för att närmare kartlägga – förslagvis i en "temapublikation" – hur barn och deras förhållanden belyses i nuvarande statistik.

b) Utvärdering av den redovisning som presenterats i temapublikationen och som kan ligga till grund för behovsanalysarbetet och det fortsatta arbetet med en plan för utveckling av statistik över barn.

c) Genomgång av olika statistikgrenar för att närmare klarlägga möjligheterna att genom specialbearbetningar av olika slag få ytterligare information om barn och barns levnadsförhållanden (ex skulle uppgifter från folk- och bostadsräkningarna år 1975 och 1980 kunna utnyttjas för att belysa förändringar i barns familjemönster).

d) Därutöver bör möjligheterna undersökas att påverka uppgiftsinsamlingen från t.ex. hälsokontroller, barnomsorgsinstitutioner m.m. så att barnens delaktighet i välfärden kan studeras bättre liksom möjligheterna att införa ny statistik som exempelvis rapportering av barnolycksfall.

Skolöverstyrelsen (SÖ) anser att ett informationssystem bör utredas grundligt vad avser såväl målsättning, innehåll som utförande. Enligt SÖ:s mening bör målsättningen för en longitudinell kartläggning av barns och ungdomars levnadsförhållanden vara att ge en bakgrund till planering av

barn- och familjepolitik och till samhällets förebyggande insatser i förskola och skola. Speciellt noga anses livssituationen böra dokumenteras för barn med kroniska sjukdomar, för barn som är psykosocialt utsatta och för invandrarbarn.

Vad gäller innehållet konstateras att dokumentation om barns och ungdomars fysiska hälsa redan föreligger i stor utsträckning inom barnavårdscentral och skolhälsovård medan kartläggningen av barns psykiska hälsa är sämre tillgodosedd. SÖ påpekar också att det inte räcker med ett informationssystem som är uppbyggt kring den enskilda individen utan ett väl fungerande informationssystem bör innehålla mått på barnens och familjernas miljö. Utförandet av kartläggningen bör knytas till redan befintliga organ som tillförsäkras resurser för fördjupade undersökningar, sammanställningar och utvärderingar.

Datainspektionen konstaterar att en tämligen omfattande registrering av uppgifter om barn och ungdomar för olika forsknings- och statistikändamål förekommer både med och utan hjälp av ADB-teknik.

Huruvida ett sådant informationssystem som skisseras i motionen är berättigat eller ej anser man faller utanför datainspektionens kompetensområde att bedöma, och man inskränker sig till att anföra synpunkter på de integritetsfrågor som förslaget aktualiserar och som inspektionens praxis ger stöd för.

Det skisserade informationssystemet torde också enligt datainspektionen på grund av sin karaktär kunna komma att omfatta åtskilliga uppgifter, bl. a. av integritetskänslig natur, som normalt förekommer i skilda register och som nu kan komma att ge en mer heltäckande bild av den registrerade. Datainspektionen säger fortsättningsvis att ett personregister som ger möjlighet till mer eller mindre "täckning" av en person i olika avseenden måste betraktas som relativt sett mycket integritetskänsligt. Det faktum att registret enligt förslaget måste föras under en relativt sett lång tid ökar ytterligare integritetsriskerna.

Avslutningsvis uttalar datainspektionen.

Enligt datainspektionens uppfattning bör, då uppgifter insamlas för forskningsändamål, registreringen bygga på frivillig medverkan. Detta innebär att de som kan komma att registreras vid insamlandet av uppgifterna skall informeras om att deltagandet är frivilligt, ändamålet med registreringen, vilka uppgifter som tillförs registret och att uppgifterna skall bearbetas med hjälp av automatisk databehandling. Även i det fall uppgifter insamlas enbart från andra manuellt eller maskinellt förda register anser datainspektionen att de registrerade i princip bör informeras om att uppgifter om dem skall bearbetas med hjälp av automatisk databehandling.

Datainspektionen meddelar regelmässigt föreskrifter av ovan nämnd innebörd för personregister som inrättas och förs för forsknings- och statistikändamål. I detta fall måste frågan om eventuell information till vårdnadshavare beaktas.

Detta slag av föreskrifter överensstämmer i sina huvuddrag med de forskningsetiska principer för psykologisk-pedagogisk humanforskning som tillämpas av humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet vid etikgranskning av forskningsprojekt.

I vissa fall har datainspektionen funnit möjligt att avstå från att meddela sådana föreskrifter, t. ex. då ett personregister endast förs under en begränsad tid eller då omständigheterna i övrigt är sådana att risken för integritetsintrång synes mindre.

De uppgifter som kan komma att ingå i registret synes vara av den art att dessa inte bör vara offentliga. Det bör därför föreligga särskilt stöd för sekretess enligt sekretesslagen (1980: 100).

Det bör i ett eventuellt utredningsarbete beaktas vilka möjligheter som kan finnas att i så hög grad som möjligt undanröja inegritetsriskerna, t. ex. genom frivilligt deltagande, minimering av uppgiftsinnehållet, begränsning av populationen, bearbetning endast på avidentifierat material och andra särskilda säkerhetsåtgärder m. m.

Det skisserade systemet synes dock inte, enligt vad datainspektionen för närvarande kan bedöma, medföra andra integritetsrisker än sådana som kan förebyggas med hjälp av föreskrifter enligt 6 § datalagen.

Datainspektionen erinrar om att före ett eventuellt regerings- eller riksdagsbeslut om inrättande av personregister skall datainspektionens yttrande enligt 2 § andra stycket datalagen inhämtas.

Delegationen för social forskning (DSF) anser det angeläget att frågan om ett informationssystem rörande barns och ungdomars levnadsförhållanden och de olika förutsättningarna härför prövas. Detta bör enligt delegationen ske mot bakgrund av en övergripande kartläggning av forskningen inom området samt en översyn av de samlade resurserna för forsknings- och utvecklingsarbetet rörande barns och ungdomars levnadsmiljö och uppväxtvillkor.

Därutöver anför delegationen bl. a. följande.

I egenskap av centralt sektorsorgan med ansvar för FoU-frågor inom bl. a. familjepolitikens område anser DSF det vara ytterst angeläget att utveckla kunskaperna rörande barns och ungdomars livsvillkor i olika avseeenden. Det statistiska underlag som idag finns är otillräckligt bl. a. när det gäller:

- att klargöra hur den aktuella samhällsutvecklingen och förändringarna i arbetsliv och samhällsplanering griper in i och påverkar barnfamiljernas och ungdomarnas liv samt klarlägga de mekanismer som skapar välfärdsbrister och ogynnsamma livsvillkor bland barn och unga
- att belysa verkningarna av de familjepolitiska stödformer som idag finns samt möjligheterna att arbeta förebyggande och strukturinriktat inom ramen för socialtjänsten och primärvården
- att belysa möjligheterna att ge omsorgen om barn och ungdom ett innehåll som svarar mot socialtjänstlagens intentioner, både i fråga om dess allmänna delar och i fråga om insatserna för barn och ungdomar med behov av individuellt avpassat stöd
- att ge utgångspunkter för en vidgad samverkan mellan de olika samhällsorgan och sektorer som idag delar ansvaret för barns och ungdomars samlade välfärd.

Ett informationssystem som gör det möjligt att följa utvecklingen beträffande barns och ungdomars levnadsförhållanden över tid bör i flera av dessa avseenden kunna lämna viktiga bidrag och ge säkrare utgångspunkter för samhällets allmänna barn- och familjepolitik.

Samtidigt är det enligt DSF angeläget att utveckla ett system för information och erfarenhetsåterföring som också kan tillgodose behovet av planeringsunderlag på olika nivåer inom den kommunala förvaltningen. För detta syfte skulle ett informationssystem som bygger på den socialstatistik som tas fram inom ramen för den kommunala socialtjänsten behöva utvecklas.

DSF anser det mot denna bakgrund angeläget att såväl syftet som de praktiska och ekonomiska förutsättningarna för ett eventuellt informationssystem rörande barn och ungdomar klargörs.

Beträffande förstärkning av forskningsresurserna anför delegationen.

Inom barn- och familjepolitikens område har under den senaste tioårsperioden relativt omfattande resurser satsats på forsknings- och utvecklingsarbete, främst i anslutning till olika utredningar men även i form av fristående projekt.

Denna FoU-verksamhet, som främst avsett barn i förskoleålder, har till övervägande del varit spridd över ett antal forskningsinstitutioner och discipliner. Många av projekten har dessutom haft karaktären av lokala försök som utvecklats utan sammanhållande ramprogram eller gemensamma ansatser vad gäller uppläggning och genomförande. Forskningen om barn är således i dag splittrad på många olika håll och bedrivs huvudsakligen i form av avgränsade projekt.

Mot denna bakgrund anser DSF det vara angeläget att söka erhålla en samlad bild både av den kunskap som redan finns eller kan utvinnas ur redan utförd forskning, och av möjligheterna att utnyttja befintliga resurser mer effektivt än som sker i dag.

Barnmiljörådet tillstyrker motionärernas förslag eftersom rådet anser det väsentligt att följa förändringen över tiden i barns levnadsvillkor. Rådet påpekar också att nuläget finns utförligt och bra beskrivet i t. ex. Barnmiljöutredningen, Rita Liljeströms Uppväxtvillkor, Ungdomsrådets Ej till salu, Eva-Lis Bjurmans Barn och barn och Eva Insulanders Barnen och betongen. Man vill också fästa uppmärksamheten på att det saknas tillräcklig kunskap om vilka effekter som olika samhälleliga insatser för barn ger.

Svenska barnläkarföreningen understryker kraftigt att olika mått på barns hälsa och utveckling utgör värdefulla indikatorer på barns sociala situation och levnadsvillkor men att vi tyvärr ännu saknar en överblick över barns hälsa i flera sådana avseenden.

Det framhålls att det handlar om mycket sammansatta problem och såväl i fråga om kriterier på barns hälsa som när det gäller tolkningen av dessa finns metodproblem som behöver analyseras närmare. Ett stort behov av sammanfattande studier finns som på ett statistiskt säkert underlag kan ge ett samlat perspektiv över den utveckling som ägt och äger rum i fråga om barns hälsotillstånd.

Utredningar m. m.

Barnmiljöutredningen som arbetade under åren 1973–1978 hade enligt sina direktiv (S 1973:08) som huvuduppgift att ge en sådan deskriptiv analys av barnens levnadsförhållanden, att den kunde ge underlag för en åtgärdsinriktad diskussion om barnens situation. I huvudbetänkandet Barnens livsmiljö (SOU 1975:30) redovisade utredningen en kartläggning av viktiga miljöer för barn. Som bakgrundsmaterial till detta betänkande publicerades samtidigt sju rapporter som behandlade olika delar av barns levnadsvillkor. I sitt slutbetänkande Barnen i framtiden (SOU 1979:41) beskrivs den framtida utvecklingen på några för barnen väsentliga samhällsområden.

I samarbete med delegationen för social forskning har barnmiljöutredningen låtit utföra en probleminventering och forskningsöversikt kring barns levnadsförhållanden (Barns levnadsförhållanden, probleminventering och forskningsöversikt, Inger William-Olsson, stencil, socialdepartementet).

Under det internationella barnåret 1979 gjorde svenska universitet och högskolor i samarbete en inventering av pågående och avslutad forskning om barn som presenterades i en serie om nio kataloger. Utgivningen skedde med stöd från regeringens särskilda beredningsgrupp för barnåret samt skolöverstyrelsen och universitets- och högskoleämbetet. I dessa kataloger finns närmare 700 projekt upptagna. Utöver dessa projekt bedriver många landsting och kommuner egna forskningsprojekt. Rädda barnen har under år 1981 givit ut en översiktlig redogörelse för den forskning och de utredningar som gjorts under senare år för att kartlägga, visa på brister och förbättra barns uppväxtförhållanden.

Förebyggande åtgärder för barn

Motionen

I motionen (s. 10 ff) framhålls bl. a. att de nya uppgifter för barnhälsovården som föreslagits i socialstyrelsens förslag till principprogram för mödra- och barnhälsovården enligt bedömare kan komma att leda till att arbetssätt och arbetsformer behöver utvecklas och omprövas. Motionärerna understryker att det därför är av betydelse att socialstyrelsen i sin verksamhet lägger stor vikt vid frågan om *barnhälsovårdens utveckling*.

Inte minst betydelsefull är uppföljningen av riksdagsbeslutet om föräldrautbildning i samband med barns födelse, anför motionärerna vidare. Det framhålls att det är betydelsefullt att man söker finna och föra ut exempel som kan tillämpas på många håll liksom att verksamheten kommer till stånd enligt intentionerna. Det räcker inte, påpekas det, med föräldrautbildning i landstingens regi utan *uppföljning av föräldrautbildningen* måste ske på olika sätt – genom studieförbund och andra frivilliga organisationer.

Motionärerna anför vidare bl. a. att det finns många skäl att ägna stor uppmärksamhet åt barns fysiska miljö. Det gäller, sägs det, bl. a. de olycksfall som drabbar många barn, ibland med konsekvenser för hela livet. För att man på ett rätt sätt skall kunna vidta de behövliga åtgärderna krävs, sägs det vidare, bl. a. en fortlöpande rapportering om barnolycksfall och barns olika miljöer. Man bör enligt motionärerna överväga att koppla det informationssystem om barns levnadsförhållanden som de begär i det av utskottet tidigare i detta betänkande behandlade yrkandet 1 i motionen till en *registrering av barnolycksfall*.

Motionärerna tar vidare upp fråga om *undervisning om barn för olika yrkeskategorier* samt anför bl. a. följande.

En rad olika yrkesgrupper – inom sjukvården och socialvården – kan i sin yrkesutövning ställas inför barn och ungdomar med särskilda problem. Det gäller läkare, sjuksköterskor och annan sjukvårdspersonal, det gäller kuratorer m. fl. inom sjukvården, det kan naturligtvis också gälla andra yrkesgrupper inom dessa verksamhetsområden. För den personal som skall arbeta i förskolan och skolan är utbildningen givetvis inriktad på den kommande arbetsuppgiften att ha med barn att göra. För andra, nyss nämnda yrkesområden kan inte utbildningen vara lika inriktad på barns behov. Det bör enligt vår mening vara angeläget att undersöka förutsättningarna till sådana omprioriteringar – inom den givna utbildningstiden – som leder till att frågor kring barns svårigheter och problem, sätt att bearbeta och lösa dem etc. får ökad vikt i undervisningen. Det kan gälla sådana saker som att få fördjupade kunskaper om samspelet mellan barn, familj och samhälle samt att under utbildningen få praktisk erfarenhet av arbetet inom förskola, social barnavård i övrigt etc. En första kartläggning borde kunna företas av barnmiljörådet i samarbete med socialstyrelsen, skolöverstyrelsen samt universitets- och högskoleämbetet.

Det framhålls också att en särskilt viktig del av mödrahälsovårdens verksamhet avser *information och stöd till gravida kvinnor med missbruksproblem*, mot bakgrund av att forskning om alkoholens och narkotikans inverkan på foster och det nyfödda barnet visat att missbruk hos modern dels innebär en betydande risk för fosterskador, dels utgör en allvarlig social belastning för barnet och dess familj. Motionärerna understryker att det är en mycket angelägen uppgift för den förebyggande mödravården att förhindra att barn erhåller svåra kroppsliga, psykiska och/eller sociala handikapp genom moderns missbruk under graviditeten och genom barnets uppväxt i en missbrukarmiljö.

Motionärerna erinrar om att Karolinska sjukhuset tilldelats resurser för en specialmottagning för kvinnor med alkoholproblem i tidigt skede och att samarbetsorganet för alkoholfrågor föreslagit att medel anslås till utbildningsverksamhet.

Motionärerna betonar att det är viktigt att det inte blir fråga om någon engångssatsning utan ett engagemang som möjliggör att alla sjukvårdsområden sätter in kraftiga resurser.

Barnhälsovårdens innehåll och organisation

Socialstyrelsen fastställde år 1969 ett normalreglemente för mödra- och barnhälsovården (MF 1969:39). Enligt detta hade barnhälsovården till uppgift att förebygga sjukdomar i såväl fysiskt som psykiskt hänseende för barn under skolåldern. Normalreglementet har numera ersatts av Allmänna råd om hälsovården för mödrar och barn inom primärvården (1981:4) och Förslag till principprogram för mödra- och barnhälsovården (Socialstyrelsen redovisar 1979:4).

F. n. pågår en omstrukturering av hälso- och sjukvården med uppdelning av verksamheterna på primärvård, länssjukvård och regionsjukvård i enlighet med ett *principprogram för hälso- och sjukvården inför 1980-talet (HS 80)*, som socialstyrelsen presenterade år 1975 (Socialstyrelsen anser 1976:1).

Den övervägande delen av vården skall lämnas inom primärvården vid vårdcentraler och vid sjukhem. För den specialiserade medicinska verksamheten skall primärvården kunna repliera på länssjukvården och på regionsjukvården.

Primärvården skall ha ett förstahandsansvar för hälsotillståndet hos befolkningen inom ett begränsat geografiskt område. Vid sidan av sjukvårdsuppgifterna skall primärvården ha en klar hälsopolitisk inriktning. De hälsovårdande och förebyggande åtgärderna skall avse såväl den kroppsliga som den psykiska hälsan. Som exempel på åtgärder av nämnda slag redovisar principprogrammet hälsovårdsupplysning, insatser syftande till ökad förståelse för sjukas och handikappades problem, hälsokontroller, skolhälsovård, hälsovård i förskolan, företagshälsovård, förebyggande mödra- och barnhälsovård och familjerådgivning.

I principprogrammet konstateras att en stor del av den förebyggande verksamheten emellertid till sin natur är socialpolitisk och att det ter sig naturligt att en utbyggd primärkommunal socialvård tar på sig ett ökat ansvar för förebyggande åtgärder beträffande den psykiska hälsan.

Det ovan redovisade förslaget till principprogram för mödra- och barnhälsovården (Socialstyrelsen redovisar 1979:4) innehåller riktlinjer för mödra- och barnhälsovårdens framtida innehåll och organisation.

I utredningsarbetet har man haft dels ett socialpolitiskt/familjepolitiskt perspektiv, dels ett hälsopolitiskt/medicinskt perspektiv. Som mål för mödra- och barnhälsovården har uppställts (1) att minska dödlighet, sjuklighet och handikapp hos blivande och nyblivna mödrar och barn, (2) att söka minska skadlig påfrestning för föräldrar och barn samt (3) att stödja och aktivera föräldrar i deras föräldraskap och härigenom skapa gynnsamma betingelser för en allsidig utveckling för barn. Mödra- och barnhälsovårdens verksamhetsgrenar skall omfatta hälsoövervakning, rådgivning om födelsekontroll, gynekologisk hälsoundersökning, hälsoupplysning, föräldrautbildning och hälsovård i förskolan.

Verksamheten skall syfta till att både den fysiska och den psykiska

hälsan hos föräldrar och barn skall förbättras. Hälsoövervakningen skall även omfatta barnfamiljernas psykosociala förhållanden, och även psykosocialt stöd skall ges.

Mödra- och barnhälsovården föreslås bli integrerad i primärvården vid vårdcentraler.

Läkare som skall ansvara för hälso- och sjukvården för mödrar och barn bör enligt förslaget vara antingen läkare med specialistkompetens i pediatrik (barnaålderns invärtes sjukdomar) resp. i gynekologi och obstetrik (kvinnosjukdomar och förlossningar) eller vara läkare med allmänläkarkompetens och vidareutbildning eller fortbildning inom det av här nämnda verksamhetsområden för vilket allmänläkaren skall svara. Betydelsen av ett nära samarbete med den kommunala socialvården (socialtjänsten) understryks i förslaget. Den kommunala socialvården (socialtjänsten) förutsätts skola svara för åtgärder som kräver insatser av psykologer och socionomer.

Med hänsyn till att remissinstanserna i huvudsak ställt sig bakom förslaget till principprogram har några principiella ändringar inte gjorts i de nyligen fastställda allmänna råden i förhållande till förslaget till principprogram. De allmänna råden är avsedda att vara ett underlag för planering och drift av sjukvårdshuvudmännens verksamhet.

Den del av hälsovården för mödrar och barn som inte behöver länssjukvårdens resurser skall förläggas till primärvården, och den nuvarande klinikanslutna organisationen för mödra- och barnhälsovården skall på sikt förändras.

I de allmänna råden framhålls bl. a. att blivande föräldrars och barnfamiljers behov av psykologiskt och socialt stöd måste beaktas i högre grad än hittills. Det påpekas att personalen behöver hjälp av personer med psykoterapeutisk och gruppdynamisk kompetens för fortbildning och fortlöpande handledning samt för vissa individuella kontakter och stödåtgärder för vissa föräldrar och barn. Denna kompetens bör enligt de allmänna råden tillgodoses genom konsultinsatser från länssjukvården resp. socialtjänsten.

Om behovet av vissa kategorier läkare och sjuksköterskor för hälsovården för mödrar och barn inom primärvården anförs i de allmänna råden bl. a. följande.

Den intensifierade och riktade hälsoövervakningen förutsätter att antalet vidareutbildade läkare ökar inom pediatrik och gynekologi/obstetrik inom primärvården. Dessutom behövs konsultinsatser från länssjukvården. Den distriktsläkare som har ansvar för uppgifter inom hälso- och sjukvården för förskolebarn samt hälso- och sjukvården för kvinnor bör vara antingen läkare med fullgjord vidareutbildning inom pediatrik respektive gynekologi/obstetrik eller läkare med vidareutbildning inom allmänläkarvård med vidgad erfarenhet inom respektive verksamhetsområde.

Tillgången på läkare med fullgjord vidareutbildning inom barnmedicin respektive gynekologi/obstetrik gör det möjligt för ett betydande antal av dem att arbeta inom primärvården som distriktsläkare.

– – –

Eftersom det för närvarande ofta finns gott om barnsjuksköterskor främst inom storstadsområdena, är det lämpligt att de tills vidare utför den allra största delen av arbetet inom hälso- och sjukvården för förskolebarn. Socialstyrelsen anser dock i princip att hälso- och sjukvård för barn skall bedrivas av distriktssköterskor. Detta förutsätter att den nuvarande utbildningen förändras både i fråga om innehållet och antal platser. Därför bör man omfördela kapaciteten inom vårdyrkesutbildningen till fler platser för vidareutbildning av sjuksköterskor inom öppen hälso- och sjukvård för barn och vuxna.

Uppföljning av föräldrautbildningen m. m.

Riksdagen (prop. 1978/79:168, SoU 1978/79:45, rskr 1978/79:385) godkände år 1979 allmänna riktlinjer för en allmän föräldrautbildning. Dessa riktlinjer innebär bl. a. att en allmän föräldrautbildning i anslutning till barns födelse med början år 1980 successivt skall byggas ut i landstingskommunernas regi som en del av den normala verksamheten vid mödra- och barnavårdscentraler samt BB. Föräldrautbildningen skall bl. a. förmedla kunskap i frågor om hur det fysiska och psykiska tillståndet påverkas under graviditet, förlossning och tiden närmast efter förlossning, fostrets utveckling, förebyggande hälsovård och det stöd som samhället kan erbjuda blivande och nyblivna föräldrar.

De av riksdagen godkända allmänna riktlinjerna för en allmän föräldrautbildning byggde på förslag som den år 1973 tillkallade barnomsorgsgruppen (S 1973:07) år 1978 framlagt i delbetänkandet (SOU 1978:5) Föräldrautbildning 1. Kring barnets födelse.

I socialutskottets i april 1981 avgivna betänkande SoU 1980/81:29 om föräldrautbildning redovisades bl. a. följande uppgifter som inhämtats från socialstyrelsen.

Inom ramen för socialstyrelsens projekt för föräldrautbildning, som beräknas pågå i tre år, har hållits regionala konferenser i vilka landets samtliga landsting deltagit. Man har där tagit upp bl. a. vad riksdagens beslut om föräldrautbildningen innebär för landstingen. Därutöver har projektet haft fem utbildningsomgångar om en vecka vardera där 5–7 personer deltagit från varje landsting. Deltagarna har utgjorts av den personal som skall vara handledare vid fortbildningen av den mödra- och barnavårdspersonal som i sin tur skall vara gruppledare i föräldragrupper. Under hösten kommer en veckolång uppföljningskurs att hållas.

Landstingen har hunnit olika långt när det gäller föräldrautbildningen. I exempelvis Norrbottens läns landsting har man genomfört fortbildningen av personalen och också startat föräldragrupper. I andra landsting pågår fortfarande fortbildningen och i andra åter har man inte hunnit längre än att fortbildningsplanering gjorts.

Föräldrautbildningsprojektet har också som en hjälp för dem som skall arbeta med föräldragrupperna utarbetat en litteraturlista där den litteratur

som bedömts värdefull inom barnområdet förtecknats. Tillsammans med landstingsförbundet gör man f. n. en genomgång av tillgängligt AV-material för att på motsvarande sätt göra en lista över det som man bedömer vara värdefullt att använda antingen vid fortbildningen av personalen eller i föräldragrupperna.

Projektet arbetar också med en skriftserie kallad Föräldrar och Barn. Serien är avsedd för personalen och tar exempelvis upp olika gruppers behov.

Arbetet med att framställa samhällsproducerat informationsmaterial bedrivs främst av socialstyrelsens nämnd för hälsoupplysning, den s. k. h-nämnden.

Under hösten 1980 har nämnden gett ut boken Vänta barn, som handlar om graviditet, förlossning och föräldraskap och vänder sig till samtliga blivande föräldrar. I anslutning till denna har nämnden också framställt boken Att få tvillingar.

Utdelandet av boken Vänta barn bekostas för första årets behov av socialstyrelsen. Därefter förutsätts landstingen svara för att boken via mödravårdscentralerna når alla blivande föräldrar.

F. n. arbetar man i h-nämndens regi på en bok med titeln Leva med barn. I den tas såväl barns psykosociala som fysiska utveckling upp. Boken riktar sig till alla föräldrar.

Den i det föregående nämnda barnomsorgsgruppen framlade år 1980 sitt slutbetänkande (SOU 1980:27) Barn och vuxna. I slutbetänkandet behandlas frågor om föräldrautbildning under barnets förskole- och skolår samt föräldrautbildning som når alla i samhället. Bl. a. föreslås studieförbunden och de frivilliga organisationerna få en huvuduppgift i vad gäller diskussionsgrupper samt studier och olika gemensamhetsarrangemang för föräldrar och för föräldrar och barn.

Slutbetänkandet har remissbehandlats och är föremål för fortsatt beredning inom regeringskansliet.

Registrering av barnolycksfall

Barnolycksfallsutredningen (S 1977:07), som tillkallades år 1977 för att utreda frågan om barnolycksfall, föreslog i sitt år 1979 avgivna betänkande (SOU 1979:28) Barnolycksfall en rad åtgärder i syfte att förebygga barnolycksfall. Bl. a. föreslog utredningen att ett system för registrering av barnolycksfall skulle införas.

Mot bakgrund av ett förslag av barnolycksfallsutredningen om att en barnsäkerhetskommitté skulle inrättas som centralt ansvarigt organ för säkerhetsfrågor bland barn och ungdom och för att ersätta socialstyrelsens lekmiljöråd inrättades den 1 juli 1980 *barnmiljörådet* med uppgift att svara för barnmiljöfrågor och barnsäkerhetsfrågor (prop. 1979/80:100 bil. 8 s. 16, SoU 1979/80:46 p. 4, rskr 1979/80:376). Enligt 3 § i förordningen (1980: 572) med instruktion för barnmiljörådet åligger det rådet särskilt att inom sitt verksamhetsområde genom samråd och samverkan med berörda myndigheter och andra organ (1) hävda att en god barnmiljö är en förutsättning för

människans utveckling, (2) verka för att goda möjligheter skapas för utvecklingsfrämjande lek i såväl boendemiljö som offentlig miljö, (3) verka för en samordning av samhällets förebyggande insatser inom barnsäkerhetsområdet, (4) bevaka forskning och utveckling inom barnmiljö- och barnolycksfallsområdet, (5) medverka till att befintlig kunskap inom barnmiljö- och barnsäkerhetsområdet sammanställs och bearbetas samt (6) informera statliga och kommunala myndigheter, bostadsföretag m. fl. i frågor om barns miljö och säkerhet. Rådets verksamhet skall rikta sig till bl. a. samhällsorgan på central, regional och lokal nivå, föräldrar, producenter och distributörer av material för barn samt barn- och ungdomsorganisationer.

Statistiska centralbyrån (SCB) har i sitt yttrande över yrkande 1 i motionen även berört barnolycksfallsstatistiken och därvid bl. a. anfört.

SCB ställer sig positiv till motionens förslag om en fortlöpande rapportering av barnolycksfall. Olycksfall är i dag det största hotet mot barnens liv och samhällets uppgift måste naturligtvis vara att minimera risker för olycksfall.

Information om inträffade olycksfall är en av förutsättningarna för olycksförebyggande arbete. En fortlöpande rapportering skulle ge ett sådant underlag. Informationen skulle bl. a. utgöra underlag för planering och prioritering av insatser inom ansvariga myndigheter och organ. Vidare ger fortlöpande kunskaper om olyckssituationen möjlighet att bedöma effekterna och värdet av vidtagna olycksförebyggande åtgärder.

SCB har sedan 1975 dels direkt arbetat med utveckling av lämplig metod att inhämta information om olyckor, dels följt det internationella arbetet som pågår inom området. Arbetet har bedrivits i nära kontakt med statliga myndigheter, kommuner, organisationer, sjukhus och den medicinska forskningen. Arbetet har drivits enligt två olika linjer – barnolycksfall resp hem- och fritidsolyckor – som dock från metodsynpunkt inte skiljer sig nämnvärt.

Behovet av registering av barnolycksfall har länge påtalats, bl. a. från läkarhåll och olika ideella organisationer som intresserat sig för barnens levnadsvillkor. En rekommendation om sådan registrering har uttalats av Europarådet. Barnolycksfallsutredningen föreslog sådan statistik och barnmiljörådet har nu önskemål om dess införande. Utredningen initierade olika kommunala försök med olycksregistrering.

Ett annat intresse av olycksregistrering som bl. a. rör barn emanerar från myndigheter och organ som ansvarar för fysisk miljö och konsumentfrågor. Internationellt har man löpande statistik över hem- och fritidsolyckor i USA, Storbritannien och Japan. Sådan statistik håller på att införas i EG-länderna och det finns också en OECD-rekommendation till medlemsländerna om sådan statistik. Också en nordisk rekommendation finns, uttalad 1979 och 1980 av de nordiska konsumentministrarna inom ramen för samarbetet i Nordiska ministerrådet. Ministerrådets ämbetsmannakommitté har intresserat sig för olycksregistrering och har genomfört en gemensam undersökning, där 20 sjukhus i de 5 nordiska länderna deltog. Det praktiska projektansvaret låg därvid på SCB och lärdomarna har (via Danmark) delvis kommit till användning vid konstruktionen av EGs rapporteringssystem.

Också på vägtrafikolyckssidan finns önskemål om att kunna komplettera bilden med uppgifter från sjukhus. Ett motiv är att få bättre belysning av olyckor som drabbar oskyddade trafikanter, bland vilka många är barn. Senast har trafiksäkerhetsutredningen föreslagit prov med uppgifter om trafikskadade som kommer till sjukhus. I sitt remissutlåtande var SCB positiv till ett sådant försök.

SCB har genom att deltaga i ett antal försök med rapportering av barnolycksfall, hem- och fritidsolyckor resp brännskador skaffat en god grund vad avser metoder, klassificeringar o d. Det borde därför gå att utan större utredningsinsatser komma fram till ett lämpligt rapporteringssystem i samråd med statistikanvändarna och uppgiftslämnarna.

Därför har SCB och konsumentverket under de två senaste åren i samband med sina anslagsframställningar aktualiserat behovet av en löpande rapportering av olycksfall som inträffar i hemmen och under fritiden i övrigt. Några medel har dock inte erhållits för sådan verksamhet. Vid senaste riksmötet motionerades (Mot 1980/81:1795) om att konsumentverket skulle få anslag för upprättandet av ett rapporteringssystem. I anslagsframställningen för 1982/83 anmäler SCB återigen behovet av medel för att bygga upp ett rapporteringssystem.

Även *barnmiljörådet* har i sitt yttrande över yrkande 1 i motionen uttalat sig om barnolycksfallsregistreringen och därvid anfört.

Motionärerna förutskickar att ett system för att registrera barnolycksfall kan tänkas bli kopplat till det ovan angivna informationssystemet om barns levnadsförhållanden. Barnmiljörådet ser för sin del en sådan koppling som naturlig. Rådet har i anslagsframställan för bå 1982/83 och även genom uppvaktning tillsammans med berörda myndigheter uppmärksammat socialdepartementet på behovet av registrering av barnolycksfall. Rådet vill dock påminna om att frågan om ett registreringssystem för barnolycksfall utretts av barnolycksfallsutredningen (SOU 1979: 28). Denna fråga kräver därför ingen ytterligare utredning.

Undervisning om barn för olika yrkeskategorier

Barnmiljörådet har i ovannämnda remissyttrande även berört frågan om undervisning om barn för olika yrkeskategorier samt därvid anfört följande.

Barnmiljörådet, liksom tidigare lekmiljörådet, har i sin verksamhet för att åstadkomma bättre villkor för barn, lagt stor vikt vid att skapa attityder hos vuxna som är positiva till barn liksom ökade kunskaper om barn. Vi ser därför som positivt att motionen påtalar behov av praktiska och teoretiska kunskaper om barn för andra grupper än barnomsorgspersonal. Barnmiljörådet/lekmiljörådet har engagerat sig i arbetet med attitydförändring hos exempelvis sjukhuspersonal för att ge leken och det friska hos barnet utrymme i vården på våra sjukhus. Vi ser det emellertid också som viktigt att vända sig till andra grupper i samhället som direkt eller indirekt har med barn att göra eller vars förehavanden får konsekvenser för barnen och barnfamiljerna. En grupp barnmiljörådet ständigt vänder sig till är planerare och politiska beslutsfattare. Kunskaper om barn i arkitektutbildning och

landskapsarkitektutbildning ser vi som ett måste. Men även andra grupper som är verksamma i samhället behöver veta något om hur det är att vara barn i dagens värld och vad de kan göra för att underlätta levnadsvillkoren för barnen och göra barnen delaktiga. Barnmiljörådet ser det som väsentligt att det görs en kartläggning av möjligheterna att öka inslaget av kunskap om barn i utbildningar som leder till kontakt med barn men ser gärna att målgruppen vidgas. Sådan teoretisk och praktisk kunskap bör tillmätas vikt vid tillsättning av tjänst. Barnmiljörådet är självfallet berett svara för en sådan kartläggning. Vi förutsätter att erforderliga resurser anvisas.

Åtgärder mot missbruk under graviditet

Den år 1980 tillkallade socialberedningen (S 1980:07) – som har i uppdrag att göra en översyn av reglerna om vård oberoende av samtycke inom socialtjänst- och sjukvårdslagstiftningen m.m. – fick i direktiven för utredningsarbetet till uppgift att bl.a. utreda frågan om vilka medel som bör stå mödra- och barnhälsovården till buds för att i akuta situationer genomföra en nödvändig vård i fall av missbruk hos gravida kvinnor som allvarligt hotar det väntade barnets hälsa.

Med anledning av denna del av utredningsuppdraget har socialberedningen i juni i år avgivit delbetänkandet (Ds S 1981:6) Åtgärder mot missbruk under graviditet, som f.n. bereds inom regeringskansliet. Socialberedningen anför i delbetänkandet bl.a. följande.

Var gränsen går för att en alkoholkonsumtion under graviditet skall vara farlig för fostret är inte klarlagt. Man måste därför ha utgångspunkten att allt alkoholbruk under graviditeten bör undvikas. Att förebygga skador orsakade av alkohol under graviditeten kan därför inte bara bli en fråga om åtgärder som riktar sig till missbrukare i vanlig mening. Avgörande betydelse kan åtgärderna få först när alla blivande mödrar blir medvetna om de faror för fostret som alkohol medför.

Beredningen anser därför att åtgärder mot missbruk under graviditet i första hand måste innebära en ökad satsning på information till blivande föräldrar och till de yngre åldersgrupper som inom kort kan komma att bilda familj. Denna information bör kombineras med en utökad utbildning av personalen inom främst mödravården men även inom socialtjänsten i syfte att förbättra möjligheterna att i tid uppmärksamma de blivande mödrar som är i behov av hjälp för missbruksproblem och att ge dem det stöd som behövs.

Rådgivning och annat stöd bör ofta kunna lämnas inom ramen för mödravården. När en gravid kvinna har kvalificerade missbruksproblem krävs dock insatser genom socialtjänsten.

Med hänsyn till att de flesta kvinnor förutsätts vara beredda till stora ansträngningar för att undvika att skada sitt väntade barn torde det enligt socialberedningen sällan finnas anledning att av hänsyn till fostret överväga att bereda en gravid kvinna vård utan samtycke. I de fall detta kan bli aktuellt torde kvinnan enligt socialberedningen i allmänhet ha ett så kvalifi-

cerat eget vårdbehov att den nödvändiga vården kan komma till stånd med stöd av den lagstiftning som redan finns eller är att vänta.

I fråga om missbruk av narkotika anför socialberedningen bl. a. följande.

När det gäller missbruk av narkotika kan konstateras att statsmakterna redan intar den ståndpunkten att allt bruk som inte är medicinskt motiverat är att betrakta som missbruk och skall bekämpas. Narkotikans inverkan på fostret aktualiserar därför inte något ändrat ställningstagande till behovet av åtgärder för att begränsa tillgången till olika sådana medel. De observerade negativa effekterna för barnet utgör emellertid ett ytterligare skäl för att med kraft fullfölja det av riksdagen beslutade åtgärdsprogrammet mot narkotikamissbruk.

Under budgetåret 1980/81 utgick från socialhuvudtitelns anslag för Upplysning och information på alkoholområdet (J 9) – på förslag av samordningsorganet för alkoholfrågor (SAMO) – 1,7 milj. kr. till utbildning av mödra- och barnhälsovårdens personal.

Då socialutskottet behandlade budgetförslaget för budgetåret 1981/82 avstyrkte utskottet (SoU 1980/81:20 s. 17) en motion med förslag om att medel till utbildningsinsatser när det gäller mödra- och barnhälsovårdens personal skulle anslås även för budgetåret 1981/82. Utskottet anförde därvid bl. a.

Socialutskottet delar motionärernas uppfattning om vikten av att utbildningsinsatser av det slag SAMO föreslagit inte blir av engångskaraktär. Utskottet anser dock att utbildning rörande missbruksfrågor bör ingå som ett naturligt led i landstingens utbildningsprogram för mödravårds- och barnhälsovårdspersonal. Den över statsbudgeten för innevarande budgetår finansierade utbildningen måste därför ses som ett sätt att stimulera till nya och fortsatta insatser på området. I fortsättningen bör utbildningsverksamheten kunna drivas utan extra medelstillskott från staten.

Socialberedningen har i sitt ovannämnda delbetänkande Åtgärder mot missbruk under graviditet (Ds S 1981:6) anfört följande rörande personalutbildningen.

Flera landstingskommuner har redan inlett utbildningsinsatser för mödravårds- och barnhälsovårdspersonalen i frågor som rör missbruk under graviditet. Här kan nämnas Stockholms, Uppsala och Västmanlands läns landsting samt ett projekt i Malmö (se s. 48).

Landstingsförbundet har vidare upprättat en plan för den av SAMO föreslagna utbildningen, vilken skall genomföras i samverkan med socialstyrelsen. Enligt planen är den övergripande målsättningen att minska alkoholbruket och alkoholmissbruket hos kvinnor. Delmål är att motivera gravida och nyförlösta kvinnor att avstå från alkoholförtäring, att göra mödra- och barnhälsovårdens personal medvetna om hälsoupplysningens betydelse samt att skapa kontakter mellan landsting, primärkommuner och frivilliga organisationer för att få till stånd ett aktivt behandlingsarbete för grava missbrukare.

Man ämnar tills vidare utgå från två försökslandsting, som skall vara olika till struktur och organisation. Utbildningen skall avse personalen vid mödra- och barnhälsovård, förlossningskliniker och distriktsvård. Syftet med utbildningen är att bearbeta deltagarnas egna attityder till alkohol samt att öka kunskaperna om alkoholfrågor, missbrukarproblematik och olika behandlingsmetoder. Man vill också lära ut utrednings- och samtalsteknik, belysa behovet av samverkan samt diskutera hur man i det regulljära arbetet kan nå ut med hälsoupplysning och annan förebyggande verksamhet. Erfarenheterna från försökslandstingen skall utvärderas och föras ut till övriga landsting. Avsikten är att redovisa en sammanställning av metoder och erfarenheter och att skapa intresse hos de ansvariga i landstingen för liknande projekt.

Landstingsförbundet anordnar också under våren och hösten 1981 sex regionala konferenser på temat "Att uppmärksamma missbruk bland patienter och klienter i vården". Konferenserna vänder sig i första hand till distriktssköterskor, barnmorskor och läkare inom primärvården samt socialarbetare inom missbruksvården.

För budgetåret 1981/82 har 1 milj. kr. anslagits till ett projekt med specialmottagning vid Karolinska sjukhuset för kvinnor med alkoholproblem i tidigt skede (prop. 1980/81: 100, bil. 8, SoU 1980/81: 20, rskr 213).

För budgetåret 1982/83 föreslås i budgetpropositionen ett anslag om 1 milj. kr. till samma ändamål (prop. 1981/82: 100, bil. 8).

Socialutskottet har under hösten 1981 (SoU 1981/82: 22) i samband med behandling av proposition 1981/82: 8 om lag om vård av missbrukare i vissa fall, m. m. behandlat en motion om missbruk under graviditeten. I motionen begärs bl. a. att vederbörande myndigheter skall göra en sammanställning av de vårdresurser som finns för de gravida missbrukarna.

Utskottet uttalade bl. a.

Vad gäller den begärda sammanställningen av tillgängliga vårdresurser för gravida kvinnor med allvarliga missbruksproblem vill utskottet erinra om att socialberedningens betänkande, innehållande bl. a. en redovisning av den aktuella vårdsituationen, avgavs så sent som i juni 1981. Av betänkandet framgår även att landstingskommuner och kommuner på många håll inlett eller planerar olika projekt för att bättre tillgodose det speciella behov av vård och behandling som denna grupp har. Enligt utskottets mening är det därför för tidigt att redan nu göra en ny inventering av vårdsituationen. Det kan emellertid finnas skäl att uppmärksamma de vårdansvariga på frågan och därigenom stimulera till ytterligare ansträngningar att genom särskilt anpassade vård- och behandlingsinsatser motverka att fler barn skadas till följd av moderns missbruk under graviditeten. Detta kan bl. a. ske genom att socialberedningens nu nämnda betänkande sänds på remiss till berörda huvudmän. Utskottet förutsätter att så kommer att ske.

Utskottet

Informationssystem om levnadsförhållandena för barn och ungdom, m. m.

I motion 1980/81: 1251 av Olof Palme m. fl. (s) hemställs att frågan om ett informationssystem om barnens levnadsförhållanden och förstärkning av forskningsresurserna härför utreds (yrkande 1). Informationssystemet skulle enligt motionärerna ge ett bättre underlag för bedömningen om vilka åtgärder som bör vidtas då det gäller barns och ungdomars levnadsförhållanden.

Utskottet har inhämtat yttranden över motionsyrkandet från socialstyrelsen, statistiska centralbyrån (SCB), datainspektionen, skolöverstyrelsen, delegationen för social forskning (DSF) och barnmiljörådet. Därutöver har Svenska barnläkarföreningen inkommit med en skrivelse, där bl. a. denna fråga behandlas.

Remissinstanserna är ense om att det f. n. saknas ett informationssystem rörande barns och ungdomars levnadsförhållanden i Sverige och att ett sådant system skulle kunna ge säkrare utgångspunter för utformningen av samhällets allmänna barn- och familjepolitik. Samtidigt visar svaren att åtskilligt material redan finns insamlat exempelvis i statistiska centralbyråns barn- och vuxenstatistik, i utredningar och i forskningsprojekt.

Socialstyrelsen pekar på möjligheterna att komplettera och bygga ut befintligt informationssystem. Man anser det också väsentligt att tillräckliga resurser för forskning och kvalificerat utredningsarbete inom barnområdet ställs till förfogande.

Statistiska centralbyrån anser att man bör börja med en genomgång av befintlig statistik hos centralbyrån och andra myndigheter för att kartlägga hur barn och deras förhållanden belyses i nuvarande statistik. Efter utvärdering kan man gå vidare och utarbeta en plan för utveckling av statistik över barn. I arbetet bör också ingå att klarlägga möjligheterna att genom specialbearbetningar av olika slag av olika statistikgrenar få ytterligare information men också att undersöka möjligheterna att påverka uppgiftsinsamlingen från t. ex. hälsokontroller och barnomsorgsinstitutioner liksom möjligheterna att införa ny statistik, exempelvis rapportering av barnolycksfall.

Datainspektionen trycker på att man i ett eventuellt utredningsarbete bör beakta vilka möjligheter som kan finnas att i så hög grad som möjligt undanröja integritetsriskerna.

Delegationen för social forskning anser att prövningen av frågan om ett informationssystem bör ske mot bakgrund av en övergripande kartläggning av forskningen inom området samt en översyn av de samlade resurserna för forsknings- och utvecklingsarbete rörande barns och ungdomars levnadsmiljö och uppväxtvillkor.

Delegationen för social forskning betonar att det är angeläget att samtidigt utveckla ett system för information och erfarenhetsåterföring som också kan tillgodose kommunernas behov av planeringsunderlag.

Beträffande forskningen om barn pekar delegationen på att denna verksamhet är splittrad på många olika håll och huvudsakligen bedrivs i form av avgränsade projekt. Mot den bakgrunden anser delegationen det angeläget att man söker erhålla en samlad bild både av den kunskap som redan finns eller kan utvinnas ur redan utförd forskning och av möjligheterna att utnyttja befintliga resurser mer effektivt än som sker i dag.

Barnmiljörådet tillstyrker motionärernas förslag och Svenska barnläkarföreningen understryker kraftigt att olika mått på barns hälsa och utveckling utgör värdefulla indikatorer på barns sociala situation och levnadsvillkor men att en överblick över barns hälsa saknas i flera avseenden. Man framhåller också att det finns ett stort behov av sammanfattande studier.

Socialutskottet anser i likhet med motionärerna att det är angeläget att ett informationssystem rörande barns och ungdomars levnadsförhållanden utvecklas så att vi kan få ett bättre underlag för utformningen av samhällets insatser för barn och ungdom. Utskottet förordar därför att ett utredningsarbete sätts i gång som syftar till att ett sådant informationssystem utvecklas.

Utskottet vill beträffande ett sådant system framhålla följande. Avsikten är inte att resurser skall avsättas för en utökad, omfattande uppgiftsinsamling. Av remissyttrandena framgår att det redan nu sker en fortlöpande insamling av data hos olika myndigheter men att, enligt remissorganens mening, vissa kompletteringar behövs för att en mera fullständig bild av levnadsförhållandena för barn och ungdom skall kunna erhållas. Vid det av utskottet förordade utredningsarbetet blir det därför en central uppgift att undersöka möjligheterna att utnyttja och samordna den information som nu samlas in på olika håll. Om det likväl bedöms nödvändigt att vidta åtgärder för att utöka informationsinsamlingen bör särskilt undersökas i vad mån man i andra avseenden kan begränsa den insamling av uppgifter som nu sker. Det är angeläget att ett nära samarbete med statistikutredningen (E 1980: 02) sker.

Såsom delegationen för social forskning påpekat i sitt remissvar och som också framgår av en inventering av pågående forskningsprojekt om barn som gjordes under FN:s barnår 1979 pågår ett stort antal forskningsprojekt huvudsakligen i form av avgränsade projekt. I motionen yrkas att man vid den förordade utredningen om ett informationssystem om levnadsförhållandena för barn och ungdom också skall utreda frågan om förstärkning av forskningsresurserna på området. Utskottet delar denna uppfattning men anser att man till en början bör undersöka möjligheterna att åstadkomma ett centralt register över alla de olika forskningsprojekt om barn som redan pågår med stöd av bl. a. allmänna arvsfonden, delegationen för social forskning, Solstickan, Rädda barnen, Allmänna barnhuset, Jerringfonden, Riksbankens jubileumsfond samt kommuner och landsting. Utredningen bör också se över möjligheterna att utnyttja redan utförd forskning och hur befintliga resurser i fortsättningen kan utnyttjas effektivare.

Vad utskottet sålunda anfört om ett informationssystem om levnadsförhållandena för barn och ungdom. m. m. bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna med anledning av yrkande 1 i motion 1980/81: 1251.

Förebyggande åtgärder rörande barn

I yrkande 2 i motion 1980/81: 1251 av Olof Palme m. fl. (s) hemställs att riksdagen som sin mening skall ge regeringen till känna vad som i motionen anförts om åtgärder inom barnhälsovården m. m.

Motionsyrkandet omfattar ett flertal delfrågor. Motionärerna framhåller nödvändigheten av att en registrering av barnolycksfall införs. De understryker vikten av att socialstyrelsen i sin verksamhet ägnar stor uppmärksamhet åt frågan om barnhälsovårdens utveckling och av att föräldrautbildningen följs upp på olika sätt genom studieförbund och frivilliga organisationer. De vill också att möjligheterna till undervisning om barn för olika yrkeskategorier skall undersökas. Information och stöd till gravida mödrar med missbruksproblem skall ges.

Registrering av barnolycksfall

För att man skall kunna vidta de åtgärder som krävs för att motverka barnolycksfall behövs det, anför motionärerna, bl. a. en fortlöpande rapportering av barnolycksfall och om barnens olika miljöer. Man bör enligt motionärerna överväga att koppla det informationssystem om barns levnadsförhållanden som begärs i motionen (se ovan) till en registrering av barnolycksfall.

Barnolycksfallsutredningen (S 1977: 07) föreslog i sitt år 1979 avgivna betänkande (SOU 1979: 28) Barnolycksfall bl. a. att ett system för registrering av barnolycksfall skulle införas.

I samband med att statistiska centralbyrån (SCB) och barnmiljörådet beretts tillfälle att yttra sig över yrkande 1 i motionen har de även uttalat sig om registreringen av barnolycksfall.

SCB ställer sig positiv till motionens förslag och redovisar att man sedan år 1976 bedrivit arbete för att utveckla en lämplig metod att inhämta information om olyckor. Man har därigenom skaffat en god grund i vad avser metoder, klassificeringar e. d. och anser att det borde gå att utan större utredningsinsatser komma fram till ett lämpligt rapporteringssystem.

Även barnmiljörådet är positivt till införandet av en olycksfallsregistrering.

Utskottet delar motionärernas uppfattning att det skulle vara värdefullt om ett system med registrering av barnolycksfall kunde införas. Som bl. a. framkommit vid remissbehandlingen av det ovan nämnda betänkandet av barnolycksfallsutredningen är dock en sådan registrering förknippad med vissa problem. Utskottet förutsätter dock att regeringen i samband med

prövningen av den av utskottet i det föregående behandlade frågan om ett informationssystem om levnadsförhållandena för barn och ungdom eftersträvar att lösa frågan om registrering av barnolycksfall.

Barnhälsovårdens utveckling

Som redovisats tidigare i betänkandet har socialstyrelsen år 1981 gett ut Allmänna råd (1981: 4) för den framtida hälsovården för mödrar och barn inom primärvården. Dessa jämte det år 1979 utgivna principprogrammet för mödra- och barnhälsovården (Socialstyrelsen redovisar 1979: 4) utgör socialstyrelsens rekommendationer om den framtida mödra- och barnhälsovårdens innehåll och organisation. De allmänna råden bygger på den nuvarande verksamheten i mödra- och barnhälsovården med främst den förändringen att det psykosociala innehållet skall vidgas och att verksamheten skall förankras i primärvården.

Utskottet ser det som angeläget att den nya organisationen bibehåller och vidareutvecklar den medicinska kvaliteten och nära samarbetar med den kommunala socialtjänsten. Utskottet förutsätter att socialstyrelsen följer genomförandet av de förändringar som blir nödvändiga i arbetssätt och arbetsformer inom barnhälsovården.

Uppföljning av föräldrautbildningen

Såsom redovisats i det föregående bedriver socialstyrelsen i samarbete med landstingen en intensiv verksamhet då det gäller utbildningen av personal som skall leda första etappen av föräldrautbildningen, dvs. utbildning för föräldrar till nyfödda. Utskottet har inhämtat att 170 handledare från samtliga landsting deltagit i en handledarutbildning som ordnats av socialstyrelsen. Vidare har utskottet inhämtat bl. a. att socialstyrelsen håller på att bearbeta en enkät som myndigheten gjort hos landstingen rörande föräldrautbildningen. Socialstyrelsen räknar med att kunna redovisa resultatet av enkäten under våren.

Frågorna om föräldrautbildningen under barnets förskole- och skolår bereds i regeringskansliet sedan barnomsorgsgruppens slutbetänkande (SOU 1980: 27) Barn och vuxna remissbehandlats. I betänkandet föreslås studieförbunden och de frivilliga organisationerna få en huvuduppgift då det gäller diskussionsgrupper och olika gemensamhetsarrangemang för föräldrar och barn.

Undervisning om barn för olika yrkeskategorier

I motionen anförs att det är angeläget att man undersöker förutsättningarna för sådana omprioriteringar i undervisningen för personal inom sjuk- och socialvård som leder till större kunskap om barn.

Insikten om att det är nödvändigt för personalen att ha kunskap om barn även då det gäller annan verksamhet än skola och barnomsorg har under de senaste åren ökat. Utskottet delar motionärernas uppfattning att det är

angeläget med ökade kunskaper om barn för olika personalkategorier och förutsätter att man vid den översyn av olika läroplaner som fortlöpande görs och vid mera övergripande utbildningsreformer uppmärksammar behovet av att ge eleverna inom olika yrkesutbildningar en vidgad kunskap om barn och deras förhållanden.

Åtgärder mot missbruk under graviditet

I motionen understryks vikten av att mödrahälsovården informerar och stöder de gravida kvinnor som missbrukar alkohol och narkotika. Man pekar på de insatser som gjorts och poängterar att det är viktigt att det inte blir fråga om engångssatsningar utan ett engagemang som möjliggör att alla sjukvårdsområden sätter in kraftiga resurser.

I betänkandet har tidigare redovisats delar av socialberedningens delbetänkande (Ds S 1981: 6) Åtgärder mot missbruk under graviditet och tidigare riksdagsbehandling av den av motionärerna upptagna frågan.

Utskottet uttalade våren 1981 att utbildning rörande missbruksfrågor borde ingå som ett naturligt led i landstingens utbildningsprogram för mödravårds- och barnavårdspersonal och i fortsättningen kunna drivas utan extra medelstillskott från staten.

Vid behandlingen hösten 1981 av proposition 1981/82: 8 om lag om vård av missbrukare i vissa fall, m. m. förelåg en motion med förslag om att vederbörande myndigheter skulle göra en sammanställning av de vårdresurser som fanns för gravida missbrukare. Utskottet (SoU 1981/82: 22) erinrade om socialberedningens betänkande och påpekade att av detta framgår att landstingskommuner och kommuner på många håll inlett eller planerar olika projekt för att bättre tillgodose det speciella behov av vård och behandling som denna grupp har. Utskottet fann därför att det var för tidigt att redan då göra en ny inventering av vårdsituationen då socialberedningen för inte så länge sedan gjort en sådan. Utskottet förutsatte att socialberedningens betänkande skulle komma att utsändas på remiss till berörda huvudmän och ansåg att en sådan remiss kunde tjäna som ett sätt att uppmärksamma de vårdansvariga på frågan och därigenom stimulera till ytterligare ansträngningar att genom särskilt anpassade vård- och behandlingsinsatser motverka att fler barn skadas till följd av moderns missbruk under graviditeten. Utskottet vidhåller sin uppfattning i remissfrågan.

Med hänvisning till vad ovan anförts bör enligt utskottets mening motion 1980/81: 1251 inte föranleda någon riksdagens åtgärd beträffande registrering av barnolycksfall, barnhälsovårdens utveckling, uppföljning av föräldrautbildningen, undervisning om barn för olika yrkeskategorier samt åtgärder mot missbruk under graviditet. (yrkande 2).

Utskottet hemställer

1. beträffande *ett informationssystem om levnadsförhållandena för barn och ungdom, m. m.*
   att riksdagen med anledning av motion 1980/81: 1251 yrkande 1 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört.

2. beträffande *registrering av barnolycksfall, barnhälsovårdens utveckling, uppföljning av föräldrautbildningen, undervisning om barn för olika yrkeskategorier samt åtgärder mot missbruk under graviditet*
att riksdagen avslår motion 1980/81: 1251 yrkande 2.

Stockholm den 9 februari 1982

På socialutskottets vägnar
GÖRAN KARLSSON

Närvarande: Göran Karlsson (s), Gabriel Romanus (fp), Karl Leuchovius (m), Rune Gustavsson (c), Anna-Greta Skantz (s), Mårten Werner (m), John Johnsson (s), Erik Larsson (c), Ivar Nordberg (s), Blenda Littmarck (m), Kjell Nilsson (s), Karin Israelsson (c), Kersti Swartz (fp), Stig Alftin (s) och Anita Persson (s).

Norstedts Tryckeri, Stockholm 1982